

Мистецтво мови формує здатність мовця і слухача насолоджуватися красою змісту й форми слова, впливає на формування ідейних переконань та естетичних ідеалів. Морально-етична оцінка мовлення вимагає від слухача розвинутої здатності культури сприймання сказаного, активної інтелектуальної роботи, логічного мислення. Тому мистецтво слова з давніх-давен було невід'ємною частиною культури того чи іншого народу, культури окремої людини.

Влучно назвали слово «полководцем людської сили». Сьогодні роль у нього особлива — особлива і щодо відповідальності за вирішення найважливіших проблем сучасності, особлива і щодо сили впливу на серце й розум кожної людини. Та ефективним і безвідмовним стає слово тільки тоді, коли промовець глибоко відчуває його зміст, уміє освіжити приховані грані цього змісту або ввести слово в несподіване, незвичне обрамування.

Звичайно, не всім судилося дарувати співбесідникам квіти красномовства, однак говорити грамотно — обов'язок кожного. Тут вимоги до всіх однакові.

Однією з ознак культури мовлення є правильне вживання синонімів і паронімів. Чи завжди ми правильно використовуємо синоніми: *жалість, співчуття, милосердя; доповідач, промовець; зачинщик, підбурювач; здивуватись, вразитись; обманути, провести; фіксувати, стверджувати* тощо? Чи не допускаємо помилок при вживанні зовні подібних слів, так званих паронімів *туристський — туристичний; об'єктний — об'єктивний; сфінкс — фенікс; абонент — абонемент* і под.?

Хто добре володіє мовою, той навіть підсвідомо вловить найтонші смислові відтінки перелічених слів і в разі потреби добере найвлучніше з них. А хто не володіє? І хто не прагне володіти? У того вийдуть речення типу: «Мій товариш ходив у театр на раніше куплений *абонент*». В результаті сплутано немало-небагато людину з документом, папером.

Неоднакове емоційне забарвлення синонімів *жалість, співчуття, милосердя*. Щоправда, вони близькі навіть відтінками, бо жалість є і співчуття, і милосердя. І все-таки семантика одного слова не повністю вичерпує семантику іншого. Так, у скорботі людині прийнято висловлювати *співчуття*, а не *жалість* чи *милосердя*. Ми шукаємо в друзів не *жалості* чи *милосердя*, а швидше — *співчуття*, тобто доброзичливого, прихильного, чуйного до себе ставлення. Крім того, слово *милосердя* поряд із відтінками жалості і співчуття містить ще й значення «помилування». Виходить, до вживання таких синонімів слід підходити творчо. Адже мовна культура вимагає від нас активної роботи розуму та почуття, здатності розуміти специфіку, емоційно-оціночний відтінок кожного слова. У залежності від мети вживання, від контекстуального оточення воно вирає тими чи іншими барвами.

Цікаві синоніми *надія* і *сподівання*, які семантично майже тотожні. Можемо сказати *жити надією* і *жити сподіванням*; *здійснення надій* чи *здійснення сподівань*, *надія на добрий урожай*, *на успіх* і *сподівання доброго врожаю, успіху*; *вселяти надію* чи *вселяти сподівання*; *виправдати надію* чи *виправдати сподівання* і т. ін. Тому вживати слова *надія* і *сподівання* в одному сполученні так само, як і слова типу *поети* і *письменники*, не слід. Адже *надія* є *сподіванням*, а *поети* разом з драматургами і прозаїками є *письменниками*. Однак емоційне навантаження цих слів відмінне. У висловах «Старший син — надія і опора сім'ї», «Весна подавала надію на добрий урожай», «Над сподівання, переможцем спартакіади став нічим не примітний легкоатлет» — уживання одного синоніма замість іншого призведе до порушення їх оціночних функцій.

Дуже близькі лексичним значенням слова *полеміка* і *дискусія*. *Полеміка* за тлумачним словником — це суперечка в пресі, на зборах, диспуті при обговоренні якихось політичних, наукових, літературних та інших питань; *дискусія* — широке публічне обговорення якогонебудь спірного питання, а ще — суперечка окремих осіб, спір співбесідників. Отже, *полемізувати* можна лише на теми політичні, наукові чи літературно-художні, а *дискутувати* можна і на теми, віддалені від політики, науки і мистецтва, тобто на теми

побутового характеру. Проаналізуємо кілька речень: «Іван Вишенський вів *полеміку* з уніатами, викриваючи їх зрадницьку політику» (не *дискусію*); «В учительській розгорілася *дискусія* з питань реформи школи» (можна вжити і *полеміка*); «Друзі вели *дискусію* про поведінку однокласника» (заміна синонімом неможлива).

Не все гаразд із використанням дієслів *комбінувати* і *варіювати*. *Комбінувати* — значить сполучати, поєднувати або розташовувати що-небудь у певному порядку. *Варіювати* — робити або говорити одне і те саме по-різному, видозмінювати. Так, можна *комбінувати деталі одягу, тканини, страви, кольори*; *варіювати* — *структуру вірша, складові частини речення, музичний твір* тощо. Однак можна і *комбінувати* і *варіювати розповідь, звуки музики, члени речення*. Як же бути? Адже розкрити всю глибину судження може слово, вжите найбільш влучно, тобто те, що вбере в себе найтонші відтінки змісту. Якщо людина не байдужа до культури слова, то їй на допомогу прийде знання конкретного емоційно-етичного навантаження кожного слова і вона відбере найбільш доцільне для відтворення думки. Знання їй підкаже, що *комбінувати одяг* — значить, поєднувати за стилем, орнаментом та кольорами; *варіювати одяг* — значить, видозмінювати, тобто одні і ті ж деталі одягу міняти. Таким чином, уживання певного слова залежить від того, що саме хотів сказати мовець.

Близькі за змістом лексеми *функціонувати* і *діяти*. Близькі, та не однакові, тому вживати їх треба обережно, враховуючи нюанси значень. Слово *функціонувати* означає «бути в дії, діяти, працювати, виконувати свої функції». Не завжди можна використовувати його замість слова *діяти*. У фразі «Серце людини *функціонує* як центральний орган кровоносної системи» акцентується увага не на механічній дії серця, а на його функції — перекачування крові і забезпечення кровообігу. Введення в це речення слова *діє* замість *функціонує* буде неправильним. Лексема *функціонувати* здебільшого вживається як термін у науковому стилі мовлення (*функціонують гроші, документи, органи живих істот, рослини, члени речення* і т. ін.). Щодо слова *діяти*, то воно означає «здійснювати що-небудь, робити, працювати, виявляти якусь діяльність». Може вживатися і як термін, і як загальноживане слово (*діє людина, загін, мотор, діють плани, документи* тощо). Людина *діє* — значить, творить, працює і аж ніяк не *функціонує*.

Трапляються випадки неправильного вживання слова *панувати* — іноді його використовують замість *домінувати*. У реченні «В творчості співців нової доби *домінує* тема дружби народів» слово *домінує* вжито в значенні «переважає». Спробуймо замінити його словом *панує*. Вийде, що тема дружби народів заповнила собою всю літературу. А це не так, бо є ще теми миру, праці, моралі та ін.

Активної роботи думки вимагає підбір відповідного дієслова з синонімічного гнізда *обманути, провести, ошукати, перехитрити*. Усі ці лексеми означають «обдурити вчинками або діями», «вдатися до шахрайства», «спокусити, звести нещирими обіцянками». У судженні «Антинародна політика імперіалістичних кіл США не може *обманути* людського розуму» дієслово *обманути* можна заступити будь-яким іншим із наведених вище синонімічних одиниць. Проте в деяких випадках ці слова можуть набувати інших смислових відтінків. Лексема *обманути* може вживатися в значенні «сказати неправду, не виконати обіцянки, порушити слово», однак у цьому значенні дієслово *перехитрити* вживатися не може. У реченні «*Обманути* товариша — значить, його втратити» тільки дієслово *ошукати* здатне в повному обсязі передати зміст думки. У цей же час слово *провести*, очевидно, недоцільно уживати як синонім до названих дієслів у конкретному реченні.

Чимало помилок трапляється при вживанні паронімів *нарочитий—нарочний, ошийник—ошийок, мимохідь—мимохить* та ін.

Найчастіше плутаються пароніми *туристський* і *туристичний*. Як правильно: *туристська* путівка чи *туристична* путівка, *туристський* відпочинок чи *туристичний* відпочинок? *Туристський* говоримо в тих випадках, коли йдеться про людину-туриста і всього, що стосується її подорожі (*туристська база, туристський пароплав, туристська*

група); *туристичний* — коли йдеться про туризм (*туристичний похід, туристичне бюро, туристичний довідник*). Отже, правильним буде сполучення *туристська путівка, туристичний відпочинок*.

Іноді зловживають іншомовними словами, мабуть, через незрозуміння деяких відтінків їх значень. Адже немає потреби говорити *ситуація* замість *обстановка*, хоч у деяких випадках доречно сказати саме *ситуація*. Згідно з тлумачним Словником української мови *ситуація* — це сукупність умов і обставин, що створюють певне становище; *обстановка* — сукупність умов, у яких що-небудь відбувається, пор.: «Для марксиста не підлягає сумніву, що революція неможлива без революційної *ситуації*» (Ленін В. І. Повне збір. творів, т. 26, с. 205) і «І. Франко в своїх творах любить спинятися на двох питаннях: 1) боротьба капіталу з працею і її *обстановка*; 2) пробудження людського почуття» (М. Коцюбинський). У першому випадку *ситуація* вжито у значенні «становище», у другому — «умови».

Отже, потрібно виробляти в собі вміння постійно стежити за вживанням тільки тих слів, що доцільні в кожному конкретному випадку, уникати «улюблених» зайвих слів і словосполучень типу *власне кажучи, як бачите, так би мовити* та багатьох інших.

То ж будьмо охайними у висловлюванні! Дотримуємось норм усного і писемного мовлення! Шануймо нашу мову!